

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חֶמְדַּת יָמִים HEMDAT YAMIM

פרשת שבוע שמות תשע"ח

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

אֶכֶן נֹדַע הַדָּבָר = לשון הרע דוחה גאולה

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

פעולותיו הראשונות של משה רבנו, מושיעם של ישראל, מתוארות בפסוקים הבאים:

"וַיְהִי בַיָּמִים הֵהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל אָחִיו וַיִּרְא כְּסִבְלָתָם וַיִּרְא אִישׁ מְצַרֵי מִכָּה אִישׁ עֲבָרֵי מֵאֲחִיו: וַיִּכְּן כַּה נִכְּה וַיִּרְא כִּי אֵין אִישׁ וַיִּפֶן אֶת הַמְצָרֵי וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחֹל: וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וַהֲנֵה שְׁנֵי אֲנָשִׁים עֲבָרִים נָצִים וַיֹּאמֶר לְרִשָּׁע לְמָה תָּכֵה רֵעֶךָ: וַיֹּאמֶר מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ שׂוֹר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ הַלְהַרְגֵנִי אֵתָּה אִמָּר כְּאֲשֶׁר הִרְגֵת אֶת הַמְצָרֵי וַיִּרְא מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֶכֶן נֹדַע הַדָּבָר: וַיִּשְׁמַע פְּרָעָה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּבְקֹשׁ לְהִרְגֵם אֶת מֹשֶׁה וַיִּכְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פְרָעָה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרְץ מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל הַבְּאֵר" (שמות ב' יא-טו).

ניתן לזהות תהליך בן שלשה שלבים.

בראשון, משה מתחיל את פעילותו כמושיעם של ישראל והוא מציל את אחד מאחיו מידי מצרי המכה בו. בשלב השני, משה פגש שניים מאחיו נָצִים והוא מוכיח את הרשע, שלא קיבל את תוכחתו. בשלב השלישי, משה נאלץ לברוח למדין, מה שגרם להפסקת פעילותו הגואלת.

מסקנתו של משה מתוארת במילים הבאות: "אֶכֶן נֹדַע הַדָּבָר". רש"י הסביר בהסבר כפול:

א. "כמשמעו" כלומר התפרסמה בציבור העובדה כי משה הרג את המצרי.

ב. "ומדרשו נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו, מה חטאו ישראל מכל שבעים אומות להיות נרדים בעבודת פרך, אבל רואה אני שהם ראויים לכך".

בעלי התוס' (במקום) הגדילו וטענו כי מה שרש"י כינה דרש זה הפשט וז"ל: "כך הפשט. עד עתה נבהלתי למה הם גולים יותר משאר אומות כשראה שהם מלשינים (מספרים לשון הרע) אמר אכן נודע לי הדבר למה הם גולים".

הדברים מזעזעים, שהרי בגלל חטא זה נדחתה גאולתם של ישראל כששים שנה.

נוכח את הדברים גם ממקור נוסף. לאחר שדוד עלה על כס המלוכה הוא ניסה לברר, אם נותר צאצא לבית שאול. ציבא היה זה שנקרא אל דוד כדי לברר זאת. וז"ל הסוגיא במסכת שבת (דף נו ע"א): "גופא, רב אמר: קיבל דוד לשון הרע, דכתיב ויאמר לו המלך איפוא הוא ויאמר ציבא אל המלך הנה הוא בית מכיר בן עמיאל בְּלו דָּבָר, וכתוב: 'וישלח המלך ויקחהו מבית מכיר בן עמיאל, אבל אין כל טעם ליצור עמו קשר כי הוא 'כלומניקי' ריק מכל תוכן-בלא דבר. אומנם, אחרי שמפיבושת הובא אל דוד, הוא גילה כי הוא 'מלא וגדוש' בתוכן הוא 'מלא דבר'. מקשה הסוגיא "כדי חזייה דשקרא הוא (הרי התברר לדוד כי ציבא הוא שקר), כי הדר אלשין עליוהי מאי טעמא קיבלה מיניה (ציבא על מפבושת, כשהיה דוד בורח מפני אבשלום, מאי טעמא קיבל מיניה? - רש"י)? דכתיב 'וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ וַאֲיֵה בֶן אֲדֹנָיךָ וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל הַמֶּלֶךְ הֲנֵה יוֹשֵׁב בִּירוּשָׁלַם כִּי אָמַר הַיּוֹם יֵשִׁיבוּ לִי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֶת מְקוֹלָתָם אָבִי" (מקשה האמורא) "וּמַנָּה לָן דְּקִיבֵל מִינֵיהּ (מנין לנו שאכן דוד האמין לציבא)?" - "דכתיב: 'וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְצִבָּא הֲנֵה לָךְ פֶּל אֲשֶׁר לְמִפֵּי בִשְׁתֵּי וַיֹּאמֶר צִיבָא הִשְׁתַּחֲוִיתִי אֲמָצָא חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ".

העברת רכושו של מפבושת אל ציבא, מוכיחה כי דוד האמין לציבא. התוצאה לפי תז"ל הייתה בכיה לדורות. וז"ל הסוגיא בהמשך (שם) "אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שאמר דוד למפיבשת אתה וציבא תחלקו את השדה יצתה בת קול ואמרה לו: רחבעם וירבעם יחלקו את המלוכה. אמר רב יהודה אמר רב: אילמלי לא קיבל דוד לשון הרע לא נחלקה מלכות בית דוד, ולא עבדו ישראל עבודה זרה (שעל ידי שנחלקה המלכות העמיד ירבעם העגלים, שלא יעלו ישראל לירושלים לממשלתו של רחבעם-רש"י), ולא גלינו מארצנו".

אין צורך להכביר במילים כדי לשכנע, מה צריך לעשות על מנת לשמור על כל ההישגים הרבים שהגענו אליהם, בסייעתא דשמיא, בשבעים השנים האחרונות!

לע"נ רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג	לע"נ הרב ישראל רוזן זצ"ל נלביע י"ג בחשוון תשע"ח	לע"נ ר' מאיר ז"ל בן יחזקאל שרגא ברכפלד	לע"נ מרת שרה ונגרובסקי ע"ה בת ר' משה זאב נלביע י' בתמוז תשע"ד	לע"נ הרב אשר וסרטייל ז"ל נלביע ט' בכסלו תשס"ט
לע"נ ר' אליהו כרמל ז"ל נלביע ח' באייר תשע"ו	לע"נ הרב שלמה מרזל זצ"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע י' באייר תשע"א	לע"נ הרב ראובן אברמן זצ"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע ט' בתשרי תשע"ו	לע"נ אסתר שמש ע"ה נלביע כ' באב תשע"ז	לע"נ מר שמואל שמש ז"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע י"ז בסיוון תשע"ד

לע"נ בן ציון גרוסמן נלביע כ"ג בתמוז תשע"ז
לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

Eretz Hemdah
2 Bruriya St. POB 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה, ע"ר
רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

www.erezhemdah.org info@erezhemdah.org

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

חמדת האנציקלופדיה התלמודית

הפרשה באנציקלופדיה התלמודית

יהרג ואל יעבור

מבוסס על הערך: יהרג ואל יעבור שבאנציקלופדיה התלמודית כרך כ"ב

החבר שנמסר להריגה מבקש שיהרגוהו - מה הדין?
פרעה ביקש מהמילדות לא לטפל ביילודים - האם גם בשל כך היו חייבות לסכן את חייהן?

וַיֹּאמֶר בְּיַלְדָּכֶן אֶת הָעֲבָרִיּוֹת וְרֵאִיתֶן עַל הָאֲבָנִים אִם בֶּן הוּא וְהַמֵּתֵן אֹתוֹ וְאִם בַּת הִיא וְחָיָה. וְתִירָאנָה הַמִּלֻּדֹת אֶת הָאֱלֹהִים וְלֹא עֲשׂוּ פֶאֶשֶׁר דְּבַר אֲלֵיהֶן מִלֶּךְ מִצְרַיִם וְתַחֲיִינָה אֶת הַיְלָדִים. (א טז-יז)

החייב וטעמו. ברוב המצוות שבתורה, כשיעמוד גוי ויאנוס אדם מישראל לעבור על אחת מהן או יהרגו - יעבור ואל ייהרג (סנהדרין עד א; כתובות יט א; רמב"ם יסודי התורה פ"ה ה"א; טור ושולחן ערוך יורה דעה קנו א), שנאמר: וְחַי בְּהֶם (ויקרא יח ה), ודרשו (יומא פה ב): וחי בהם, ולא שימות בהם, שחביבה לפני הקדוש ברוך הוא נפש אחת מישראל יותר מן המצוה, ורוצה שיציל האדם את נפשו בהעברת המצוה; שאם יחיה, יקיים אחרי כן מצוות הרבה, כמו שאמרו: חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה (יומא פה ב. המכתם פסחים כה ב).

יהרג ואל יעבור; יעבור ואל ייהרג.
החובה למסור את הנפש, שלא לעבור על אחת משלוש עבירות חמורות: עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, וכשיש חלול-השם* בדבר, אף על אחת משאר כל העבירות. והרשות - או אף החובה - לעבור על שאר העבירות, כשאינן חילול השם, כדי להציל את הנפש.

הפרקים: א. החייב ומקורו; ב. שלוש העבירות החמורות; ג. כשאינו עושה מעשה; ד. בשאר עבירות; ה. בפרהסיא; ו. בשעת השמד; ז. בבן נח.

כרך כב טורים נג-קיב

בעבודה זרה, גלוי עריות ושפיכות דמים ייהרג ואל יעבור (ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן יהוצדק סנהדרין עד א, שכן נמנו וגמרו חכמים בעלית בית נתזה שבלוד; ירושלמי שביעית פ"ד ה"ב; רמב"ם שם ה"ב; טוש"ע שם). החובה למסור את הנפש בעבודה זרה ובגלוי עריות נלמדה מפסוקים, אבל שפיכות דמים סברא היא (פסחים כה ב), שלא תדחה נפשו את נפש חברו (רש"י סנהדרין שם; רמב"ם שם ה"ז), כמו שאמר רבא (פסחים שם): "מאי חזית דדמא דידך סמיק טפי, דלמא דמא דחברך סומק טפי" - מה ראית לומר שדמך אדום יותר, שמא דם חברך אדום יותר - כלומר מי הוא זה שיודע שנפשו חביבה ליוצרה יותר מנפש חברו (רש"י פסחים שם וסנהדרין שם), שמא של חברו חביבה יותר; ואפילו אם חברו רוצה שיציל עצמו בהריגתו, אסור מטעם זה (שו"ת בנין ציון ח"א סי' קסז). ולא דווקא משום שאולי נפש חברו עדיפה משלו, אלא אפילו אם שוים הם, אין נפשו דוחה את נפש חברו (רא"ה עבודה זרה כו ב). ולא אמרה תורה "וחי בהם ולא שימות בהם", והתירה עבירה במקום פקוח נפש, אלא בזמן שעשיית העבירה מצילה נפשות, מפני שיקרה בעיני הקב"ה נשמה של ישראל; אבל אסור להרוג את חברו כדי להציל את עצמו, שהרי העבירה עשויה, והצלת נפשות אין כאן, שהרי בכל אופן יש כאן נפש אבודה (רש"י שם ושם).

בגורם הריגה. אפילו לא אמרו לו גויים להרוג את חברו, אלא למסור אותו להם להריגה - ייהרג ואל ימסור, כמבואר בירושלמי דלהלן. וביאר המנחת חינוך (מצוה רצה) שאף על פי שהמוסר אינו רוצח ואינו חייב מיתה, אלא עובר על "לא תעמוד על דם רעך" בלבד, מכל מקום ייהרג ואל יעבור משום שהוא אביזרייהו - שאר איסורים הנמשכים ממנה - של שפיכות דמים. ואפילו גוי האומר לישראל תן לי כלי זינך ואהרוג ישראל זה, ואם לא, אהרוג אותך, והגוי אינו יכול ליטלו שלא מדעתו - כתב הריטב"א (פסחים כה א) שאסור לו ליתנו לו כדי להציל את נפשו.

וביאר המנחת חינוך (שם) שאפילו לסוברים שאין אדם חייב למסור נפשו על אביזרייהו של עבודה זרה וגילוי עריות, בשפיכות דמים ודאי חייב, משום סברת "מאי חזית" - שכיון שיש איבוד נפש, לא הותר לעבור שום עבירה משום הצלת נפשו.

קבוצה של בני אדם שאמרו להם גויים תנו לנו אחד מכם ונהרגנו, ואם לאו, נהרוג את כולכם - אם ייחדו את מי למסור, ימסרוהו להם ואל יקרונו (ירושלמי תרומות פ"ח ה"ד; רמב"ם יסוה"ת פ"ה ה"ה; רמ"א יו"ד קנו א). ונחלקו אמוראים בירושלמי (שם): ריש לקיש אמר, שאין רשאים למסור אלא כשהיה אותו אדם חייב מיתה; ור' יוחנן אמר, שמותר למסור אף על פי שאינו חייב מיתה, כיון שאפילו אם לא ימסרוהו, ייהרג והם נהרגים עמו, וכיון שאין דרך שינצל, לא שייך כאן סברת "מאי חזית". בטעם ריש לקיש ביאר הכסף משנה (שם) שהוא סובר שקבלה היתה בידם שבשפיכות דמים ייהרג, אפילו כשאינן סברת "מאי חזית".

מתפללים לרפואתם השלימה של:		
הרב אביחי ניסן בן חיה	רועי משה אלחנן בן גינה דב"ה	אליעזר יוסף בן חנה ליבא
דוד חיים בן רסה Rassa	יהושפט יחזקאל בן מילכה	ליליאן בת פורטונה
אורנית מרים בת דליה	פריאל דפנה חיה בת שרה	יפה בת רחל יענטע
	יוסף (יוסי) בן חנה	
	בתוך שאר חולי עם ישראל	

Torino, Italy

טורינו, איטליה

מרחשוון תשס"ז

קבורה בבית קברות עתיק

שאלה

ישנה רחבת שדה שאין בה כעת ציוני קברים בתוך גדר בית קברות עתיק, ויש לתלות שאולי קברו באזור זה בעבר. מהי הדרך הנכונה לבדוק אותה על-פי ההלכה, כדי שנוכל להשתמש בה לקבורה בעתיד?

תשובה

היות שיש ספק אמיתי אם קברו בחלקה זו בעבר, יש צורך לבדוק אותה על מנת שניתן יהיה לקבור בה¹. הדבר יעשה באופן הבא: בכל מקום שרוצים לקבור בו יחפרו אמה על אמה ויניחו אמה על אמה². החפירה תיעשה בצורה עדינה (לא באמצעות כלים כבדים)³, ויעמיקו עד שיגיעו לקרקע קשה, שברור שלא חפרו בה בעבר, או אל מתחת למפלס של הקברים באותו בית קברות⁴.

¹ הצורך (והאפשרות) בחפירה מופיעים במשנה (אהלות פט"ז מ"ג, נזיר סד ע"ב), וכן בגמרא (בבא בתרא קא ע"ב): "המוצא מת בתחלה משכב כדרכו – נוטלו ואת תבוסתו. מצא שנים – נוטלן ואת תבוסתן. מצא שלושה – אם יש בין זה לזה מארבע אמות ועד שמונה, כמלא מטה וקובריה – הרי זו שכונת קברות, בודק ממנו ולהלן עשרים אמה, מצא אחד בסוף עשרים אמה – בודק ממנו ולהלן עשרים אמה, שרגלים לדבר; שאלו מתחלה מצאו – נוטלו ואת תבוסתו".

ממשנה זו ניתן ללמוד שברגע שנוצר החשש שיש כאן בית קברות, יש צורך לבדוק מסביב למתים עשרים אמה לכל צד. משנה זו נפסקה להלכה על-ידי הרמב"ם (טומאת מת פרק ט הל' ג). אמנם במשנה זו מדובר על מי שמצא קברים שאינם ידועים, שלאחר שמצא שלושה כאלו יש חשש שיש במקום בית קברות, אך כאשר מדובר בקברים ידועים – אין צורך לבדוק בסביבתם, וכפי שפסק הרמב"ם (שם הל' ו). לכאורה, במקרה שלנו מדובר בבית הקברות ידוע, ולא יצטרכו לבדוק סביבותיו. דא עקא, שהחלקה המדוברת נמצאת בתוך שטח בית הקברות, וקיים לגביה ספק ממשי אם נקברו בה מתים, או שרק קידשו אותה לצורך קבורה עתידיה, וממילא יש צורך לבדוק את החלקה המדוברת.

יש מקום לברר אם העובדה שמטרת הבדיקה באהלות היא לעניין מעברם של כהנים ועושי טהרות במקום, ואילו כאן מדובר בבדיקה לצורך קבורה, ויש לה השפעה הלכתית, אך נראה שאם לצורך מעבר כהנים חובה לבדוק, קל וחומר כשמטרת הבדיקה היא כדי שלא יקברו באותו מקום שני מתים ללא הרחקה מתאימה ביניהם. אמנם היה מקום לאסור את הבדיקה, שהרי בשו"ע (יו"ד סי' שסג סעי' ז) נפסק שיש איסור בפתיחת קברים, אך כאן מדובר בחפירה שמטרתה לבדוק אם הקברים קיימים, ללא פתיחתם. ועוד מצאנו משניות מפורשות שמוותר לחפור כדי לחפש קברים (ושם נאמר שיש חובה לעשות כן, ואין אומרים שיחזיקו את המקום כטמא ולא יבדקוהו). גם באופן מעשי מסר לנו הרב שמואל אליהו, רבה של צפת, שכך המנהג למעשה בעירו, שבה יש בית עלמין עתיק, ויש ספק אם קברו בחלקות מסוימות בעבר. כאשר רוצים לקבור בחלקה שכזו, חופרים שם כדי לבדוק אם כבר קברו במקום בעבר. אמנם במשנה נאמר שצריך לחפור רק עשרים אמה, אך במקרה שם אין סימון של גבולות, ולכן עד שם חוששים, אך בנדון דידן, שהספק קיים על החלקה והיא תחומה, יש לבדוק את כל החלקה.

² כן מופיע במשנה (אהלות שם מ"ד): "הבודק – בודק אמה על אמה, ומניח אמה", וכן פסק הרמב"ם (שם הל' ז).

³ שכן יש צורך להיזהר שלא יגיעו חלילה למצב של ביזיון המת, ולכן יעשו זאת בזהירות מרבית.

⁴ במשנה (אהלות שם) מפורש עומק החפירה: "עד שהוא מגיע לסלע או לבתולה", וכן פסק הרמב"ם (שם הל' ו): "כיצד בודק העשרים אמה שאמרנו? חופר עד שהוא מגיע לסלע או לבתולה, והיא הקרקע שנראית שאינה עבודה. העמיק אפילו מאה אמה ומצא חרש – הרי זו כבתחילה, וצריך להעמיק עד שיגיע לבתולה. הגיע למים – הרי זו לבתולה". אף-על-פי-כן, כתבנו בגוף התשובה שאם הגיעו אל מתחת למפלס הקבורה בבית הקברות אין צורך לחשוש יותר, וכך נוהגים למעשה גם בצפת. הסיבה לכך, כמבואר לעיל, היא שהמשנה מדברת על מציאת קברות כשלא היה ידוע שקברו שם בעבר, ואילו בנדון דידן מדובר בבית קברות ידוע, שקיים בו ספק על חלקה מסוימת, ולכן אין להניח שקברו בו עמוק יותר ממה שקברו בחלקו הידוע של בית הקברות.

נוסף לכך, דווקא בחשש של מאהיל על הטומאה יש צורך בחפירה עד שיהיה ברור שאין שם מת, שכן מאהיל יש עד התהום, אך בנדון דידן החשש הוא שיקברו מת במקום שכבר קבור מת אחר, ובעניין קבורת מת מעל מת נפסק בשו"ע (יו"ד סי' שסב סעי' ד): "אין נותנין ב' ארוגות זה על זה; ואם נתן – כופין העליון שיפנה. ואם יש ביניהם עפר ששה טפחים – מותר". אם כן, כאשר חפרו עד מתחת למפלס בית הקברות, שוב יכולים לקבור שם אפילו אם יש מת, שכן תהיה הרחקה של ו' טפחים בין קבר לקבר (לפי נימוק זה יש להיזהר שהחפירה תהיה באופן שכאשר יקברו יהיו ו' טפחים בין המקום התחתון שבו חפרו לתחתית הקבר החדש).

שם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך   הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל